

VURMOHARJI

Potujoči prodajalci in popravljanci ur iz zgornje doline Kolpe

Živa Ogorelec

175

Leta 1492 je v Linzu nemški cesar Friderik III. Habsburški podelil podložnikom kočevskega zemljiškega urada krošnjarski patent, ki jim je omogočal prosto prodajo doma narejenih izdelkov brez dodatnih finančnih obveznosti do oblasti. S privilegijem je želel pomagati območju, ki je bilo med turškimi vpadi močno prizadeto, svoje pa so prinesle tudi naravne nesreče (potresi), kuga, lakote, slabe letine in podobno. Prodaja doma izdelanih lesenih izdelkov je na omenjenem območju obstajala že pred izdajo patenta. Krošnjarski patent je bil tekom stoletij večkrat obnovljen ter je močno vplival na družbeno-ekonomski razvoj območja od Turjaka do Kolpe. Skozi čas so se na omenjenem območju razvile različne oblike krošnjarjenja, še danes pa so najbolj poznani ribniški krošnjarji s prodajo suhe robe in lončenimi izdelki. Manj znane pa so druge oblike krošnjarjenja¹, kot je prodaja galanterijskega blaga po ulicah in gostilnah (značilno za Kočevarje in Kostelce), peka in prodaja kostanja (značilna za Kostelce in velikolaški okraj) ter potujoča prodaja ur (značilna za zgornjo dolino Kolpe) ali *vurmoharstvo*². Prebivalci zgornje doline Kolpe, to je od Osilnice do Kostela na slovenski strani in od Čabra do Broda Moravic na hrvaški strani, so od konca 19. stoletja pa vse do druge polovice 20. stoletja preprodajali različne tipe ur na slovenskem in hrvaškem podeželju in tudi drugod. Natančneje v ruralnih območjih Slavonije, Vojvodine, tudi na Ogrskem oziroma Madžarskem, nekateri pa so šli celo do današnje Romunije. Omenjena dejavnost je močno vplivala na razvoj zgornje doline Kolpe, še posebej na prehodu iz 19. v 20. stoletje, saj je v takrat precej revno območje prinašala dodaten zaslužek. Mnogi možje so si lahko z izkupičkom od prodaje ur kupili kos zemlje, si zgradili dom ali kako drugače finančno pomagali sebi ter svoji družini. Zaradi *vurmoharstva* je zgornja dolina Kolpe kljub težkim razmeram ostala poseljena, česar pa ne moremo trditi danes. Občina Osilnica, od koder so v preteklosti izvirali *vurmoharji*, je druga občina z najvišjo povprečno starostjo prebivalstva v Sloveniji,

¹ Krošnjarjenje je potujoča trgovina in ljudje pogosto zamenjujejo krošnjarje s potujočimi obrtniki, kot so popravljanci loncev, brusarji, popravljanci žag, odkupovalci ščetin in kože, in drugimi ponjalci storitev. Krošnjarji so prodajali tudi obrtne izdelke, vendar so bili v osnovi trgovci.

² Izraz *vurmoharstvo* sem prvič slišala na terenu na slovenski strani zgornje doline Kolpe ter pomeni dejavnost potujoče prodaje in občasno popravila ur, ki je značilno za moške iz zgornje doline Kolpe tako s slovenske kot tudi hrvaške strani.

sooča se s staranjem in odhajanjem prebivalstva. Kako so prebivalci zgornje doline Kolpe prišli na idejo potujoče trgovine z urami? Je šlo za od drugod prineseno tradicijo ali za lastno iznajdljivost?

176

Leta 2016 je Pokrajinski muzej Kočevje odprl občasno razstavo z naslovom *Moj uoča je šiu za vurame*.³ *Po poteh vurmoharjev iz zgornje doline Kolpe* (Ogorelec 2016). Nastala je kot rezultat mojega terenskega dela od leta 2014, ko smo (tudi) na pobudo prebivalcev zgornje doline Kolpe začeli intenzivno zbirati intervjuje potomcev potujočih urarjev⁴ in druge terenske podatke. V veliko pomoč nam je bilo Društvo Osilniška dolina, ki nam je stopilo naproti s seznamom kontaktov sogovornikov. Na terenu smo pred odprtjem razstave zbrali 12 intervjujev potomcev *vurmoharjev* in lepo število *vurmoharskih* predmetov (oblačila, urarski koši, oprema za popravljanje ur, fotografije in podobno). Gradivo zbiramo še danes, saj tudi sedem let po odprtju razstave do nas prihajajo potomci z gradivom ali pa mi tega pridobimo na terenu. Ob pripravljanju vsebine za razstavo nam je veliko več težav povzročalo zbiranje pisnih virov, saj je bilo o potujočih urarjih iz zgornje doline Kolpe zapisanega bore malo. Prvi krajsi članek je leta 1992 v reviji ARGO napisala umetnostna zgodovinarka Vesna Bučič – poznavalka ur na Slovenskem (Bučič 1992). Marija Makarovič je v svoji monografiji *Dva bregova, eno srce: življenjske pripovedi iz doline Kolpe in Čabranke* (Makarovič 2002) zapisala osebne pripovedi prebivalcev omenjenega območja in ti so pogosto omenjali tudi svoje prednike, ki so prodajali ure. Leta 2012 je bila na Hrvaškem izdana knjiga *Tragom goranskih (po)kučaraca* avtorja Emila Crnkovića, ki se je lotila vseh oblik potujočih trgovcev, obrtnikov in ponudnikov storitev prisotnih na hrvaški strani zgornje doline Kolpe (Crnković 2012). Istega leta je izšel tudi zbornik Rokodelskega centra Ribnica, kjer je sodelavka Pokrajinskega muzeja Kočevje umetnostna zgodovinarka Nadja Kovačič (Kovačič 2012). Pisala je tudi o *vurmoharjih*. Večina pisnih del se posveča opisu pojava, dokumentiranju, redko kdo pa se loti vprašanja izvora *vurmoharstva*. V naslednjih vrsticah bom analizirala zbrane podatke in poskušala odgovoriti na vprašanje, od kod je prišla potujoča trgovina z urami v zgornjo dolino Kolpe.

Pri iskanju odgovora sem se naslonila na intervjuje narejene od leta 2014 do 2023, na tipkopis potomca *vurmoharjev* in znanega predavatelja o urarstvu na fakulteti George Brown College v Kanadi ter domačina, to je Jožeta Rugoleta (1931–2020). Zelo pomemben vir pa je bil obisk nemškega muzeja ur v Swarzwaldu – Deutsches Uhrmuseum v kraju Furtwangen leta 2015. Tam sem si ogledala razstavo in govorila z njihovim kustosom.

Po zapisih in pričanju Jožeta Rugoleta, je ta že kot mlad fant spraševal svojega dedka po mamin strani po izvoru *vurmoharstva*. Dedek je rekel, da se je vse skupaj začelo, ko je konec 19. stoletja »boter Rački iskal mlade fante za raznašanje ur«. Strica Rački oziroma

³ Gre za domači govor Bosljive Loke, to je vasi v občini Osilnica, od koder je izviral največ *vurmoharjev*. Prevod bi bil: »Moj oče je šel za urami«, kar pomeni, da je bil potujoči prodajalec in popravljalec ur ali *vurmohar*.

⁴ Za potujoče prodajalce ur obstaja kar nekaj različnih poimenovanj. Praviloma so to bili potujoči preprodajalci mehanskih ur, ki so morali ob prodaji ure to znati tudi nastaviti, da je tekla oziroma delovala. Nekateri so bili bolj spretni in so se sami naučili popravljati ure ter tako nudili tudi to storitev. Domačini zgornje doline Kolpe še danes potujočim prodajalcem ur rečejo *vurmoharji*. Beseda izvira iz nemške besede za urarja der Uhrmacher, zato sem pogosto tudi na terenu naletela na poimenovanje *urarji*, čeprav to nikoli niso bili, saj niso imeli strokovnega izpita za urarsko dejavnost. Kljub temu bom v naslednjih vrsticah uporabljala izraz *vurmoharji* ali *potujoči urarji*.

Mathiasa Rački (1838–1897) smo našli tudi v *Statusu animarum* župnije Fara. Ohranil pa se je tudi spomin nanj v družini iz Bosljive Loke, kjer je bil boter. Torej je omenjena oseba obstajala. Postavlja se vprašanje, od kod je boter Rački prinesel idejo o potujoči trgovini z urami kot dobri obliki dodatnega zaslužka.

Potujoča trgovina z urami v zgornji dolini Kolpe ni osamljen pojav v Evropi. Najbolj znani potujoči prodajalci ur izvirajo iz Schwarzwalda, od koder izvira sama tradicija. Tam so lesene ure najpogosteje izdelovali mlajši kmečki sinovi, ki niso imeli pravice do dedovanja zemlje. Izdelava ur je bila dodatna in še kako potrebna oblika zaslužka. Lesene in zato cenovno dostopnejše ure so izdelovali pozimi, poleti pa so si na hrbet oprtali urarski koš z urami ter jih prodajali naokoli. Razcvet izdelave lesenih ur so v Schwarzwaldu doživeli po letu 1720, vsako stoletje pa so zaradi napredka in mehanizacije izboljšali svojo produkcijo (Kahlert idr. 2004). Najbolj znani so bili po lesenih urah imenovanih die Schottenuhr, ki jih še danes najdete po domovih ali starinarnicah. Prav šotarice so bile prvi tip ure, ki so jih prodajali *vurmoharji* in jih tako po domače imenovali. To nam dokazuje tudi redok fotografski material in dejstvo, da smo kar nekaj takšnih ur našli po domovih potomcev *vurmoharjev* v času našega terenskega dela. Pri primerjavi schwarzwaldskih prodajalcev ur in *vurmoharjev* je opaziti še eno podobnost – urarske koše. Gre za lesene koše v obliki črke L (Schwarzwald in zgornja dolina Kolpe) ali ravno postavljene črke Z (zgornja dolina Kolpe). To so leseni nahrbtniki, pogosto s predalom in poličko, kamor so ure pritrčili, da so bile vsem vidne. V košu so nosili tudi redko imetje.

Iz redkega zbranega gradiva lahko sklepamo, da *vurmoharstvo* ali potujoča trgovina z urami iz zgornje doline Kolpe izvira iz Schwarzwalda in se je v zgornji dolini Kolpe pojavila konec 19. stoletja. V tem obdobju in vse do začetka 20. stoletja je bila zgrajena tudi večina starejših hiš v dolini, kot smo opazili na terenu. Že vizualna primerjava z upodobitvami potujočih urarjev iz Schwarzwalda in fotografijami ter predmeti *vurmoharjev* iz zgornje doline Kolpe nam to teorijo potrjujejo. K temu lahko dodamo še posamezen ustni vir oziroma človeka, ki naj bi »iskal mlade fante za raznašanje ur«. Ob obisku Deutsches Uhrmuseuma je bil kustos navdušen nad informacijo o potujočih urarjih z območja na meji med Hrvaško ter Slovenijo, saj je prvič slišal, da je tradicija prodaje ur obstajala tudi tu. Vseeno pa ni bil preveč začuden, saj ga vsako leto presenetijo novi ljudje ali sami potomci potujočih urarjev, ki prihajajo iz različnih koncev sveta. Povedal je, da so bili pred mojim obiskom pri njem potomci potujočega urarja iz Mehike.

Postavljeno teorijo bi še bolj podprl dokument, ki bi nakazoval prodajo večjega števila lesenih ur posamezniku živečemu na območju zgornje doline Kolpe ali njene okolice. Seveda je zelo mala verjetnost, da bi kaj takšnega tudi našli. Vsekakor lahko rečemo, da se je Pokrajinski muzej Kočevje trudil zbrati čim več gradiva na temo *vurmoharjev* v času od leta 2014 pa vse do danes, vendar bi zagotovo prišli še do več podatkov in si morda lažje odgovorili na zastavljeno vprašanje, če bi se omenjene tematike lotili desetletja prej. Takrat bi še lahko govorili s potujočimi urarji.

REFERENCE

BUČIĆ, Vesna

1992 Urarske krošnje in krošnjarjenje. *Argo* 33/34: 7–9.

CRNKOVIĆ, Emil

2012 *Tragom goranskih (po)kučaraca: Sjećanje na putujuće spomenike*. Brod Moravice: Udruga za očuvanje brodmoravičkih starina Turanj.

KAHLERT, Helmut, MÜHE, Richard in ZELLER, Magdalena

2004 *A Brief History of the Black Forest Clock*. Freiburg im Breisgau: Deutsches Uhrmuseum Furtwangen.

KOVAČIČ, Nadja

2012 Krošnjarji s Kočevske. V: M. Gradišnik [idr.], *Križem svajt so se podalə pa sujo ruobo ponujalə: pregled ribniškega krošnjarjenja od patenta leta 1492 do danes*. Ribnica: JZ Rokodelski center – zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost: 28–35.

178

MAKAROVIĆ, Marija

2002 *Dva bregova, eno srce: Življenjske pripovedi iz doline Kolpe in Čabranke*. Kočevje: Pokrajinski muzej.

OGORELEC, Živa

2016 *»Moj uoča je šiu za vurame«: Po poteh vurmoharjev iz zgornje doline Kolpe*. Kočevje: Pokrajinski muzej.